

Haften was in de 19e eeuw een belangrijke vissersplaats.

Met galg en paardenkracht

Opkomst en ondergang van de riviervisserij

Een belangrijk deel van de bevolking in het rivierengebied was in de negentiende eeuw werkzaam in de riviervisserij. Door diverse oorzaken verdween de belangrijkste bron van inkomsten, trekvis als zalm, fint elf en steur, echter uit de rivieren. Het einde van de grootschalige beroepsvisserij was onafwendbaar.

Tekst Aart Bijl **Fotografie** collectie Aart Bijl en Pim Wijnbelt

In de benedenrivieren werd gevestigd met drijfnetten, steken en zegens. Vanaf 1870 deed de stoomkracht haar intrede en werd de zegen uitgezet met behulp van stoombootjes en binnengehaald met een stoomspil. Deze sterk gemechaniseerde visserijen werden betiteld als de 'grote zegenvisserijen'. Hogerop, in het Gelderse rivierengebied, werd gevestigd met drijfnetten vanuit een schuit en met zalmzegenen vanaf de wal, een zandplaat of een vlot, de zogenaamde 'handzegenvisserijen'. Haaftense en Brakelse vissers maakten gebruik van een groot type vlot

dat was uitgerust met hand- en paardenspillen, de klep-vlotvisserij. Het vlot lag hierbij op het einde van een zandplaat. Zandplaten kwamen toen nog veelvuldig voor in de Waal. Tot 1916 kon deze klep-vlotvisserij worden uitgeoefend.

Veel vissers uit Woudrichem en Dreumel waren eveneens werkzaam in deze vorm van visserij. Gorinchemse vissers bijvoorbeeld visten op een zandplaat in de Waal voor het Gelderse dorp Dalem. De lage waterstand in de Waal gaf de vissers de gelegenheid regelmatig met de zegen te

vissen. De normalisatie en kanalisatie van de Waal waardoor de zandplaten verdwenen en kribben werden aangelegd, maakte een einde aan deze methode.

Galgvisserij

Als antwoord hierop ontwikkelde zich de 'galgvisserij', waarbij de zegen met behulp van een in een sleuf van het vlot hangende houten constructie (de galg) kon worden binnengehaald. De galg nam de functie van het glooiende zandstrand over. Na 1916 gingen de vissers in Haaften, Brakel, Woudrichem en Gorinchem over op deze visserij-techniek. De zegen kon wel 450 tot 600 meter lang zijn, het vlot werd met hulp van een stoombootje versleept en op koers gehouden. Deze visteknik was door de Gorinchemse wethouder G. Meulenwerf in Canada afgekeken.

De drijfnetvisserij werd uitsluitend 's nachts beoefend, waarbij in vaste trajecten (dreven) werd gevestigd. In de praktijk was vaak sprake van een wisselwerking tussen zegen- en drijfnetvisserij. Bij geschikte omstandigheden (laag water, zalmoptrek) werd door de vissers gezamenlijk met de zegen gevestigd. Bij minder gunstige omstandigheden, schakelde men over op het drijven, met twee vissers per schuit.

Vissersplaatsen

Op de Beneden-Waal werd vooral tussen Gorinchem en Zaltbommel uitgebreid op zalm gevestigd. Het visrecht – gepacht of in eigendom – was vooral in handen van Brabantse en Hollandse vishandelaren uit respectievelijk Woudrichem en Gorinchem. Belangrijke vissersplaatsen langs de Beneden-Waal waren Brakel, Haaften en in mindere mate Zaltbommel. Zo herinneren in Brakel niet alleen straatnamen zoals Zalm-, Elft- en Fintstraat maar ook de familienaam Zalm nog aan het rijke vissersverleden. Het gemeentewapen van Brakel bestond zelfs uit twee zalmen.

Magere en vette jaren

Regelmatig verschenen in de regionale kranten berichten over de zalmvangsten. Een compilatie toont vette en magere jaren en een dynamiek als weerspiegeling van het karakter van vis, water en visser. Zo werd in december 1881 door de visserij geklaagd dat de zalmvangst op de Waal veel te wensen overliet. Toch viel het cijfermatig wel mee. Aan de visafslag in Gorinchem werden in 1881 grotere aantallen zalmen, gevestigd in Gorinchems viswater of elders, verhandeld dan het jaar daarvoor.

De Hellouwse vissers meldden begin 1883 goede zalmvangsten in de Waal. Sommige vissers hadden in een paar weken al vijftien zalmen gevestigd. De Haaftense vissers verschalkten in vijf dagen tijd wel dertig exemplaren.

Eind januari 1884 klaagden de Brakelse vissers opnieuw over de slechte zalmvangsten. Na acht dagen waren ze gestopt met de zegenvisserij omdat er geen zalm was gevestigd en de 26 daaraan werkzame personen geen cent hadden verdiend. Begin 1885 moest de visserij worden gestopt vanwege het drijfjij. Op 29 januari kon de zalmvisserij worden hervat, maar de resultaten vielen tegen. Dat werd mede veroorzaakt door de hoge waterstanden ➤

Het vissen met de handzegen was arbeidsintensief.

De galgvisserij was het antwoord op het verdwijnen van zandbanken en de aanleg van kribben.

De zegenvisserij was vooral gericht op het vangen van zalm.

Bij de vlotvisserij werd de zegen met paardenkracht of stoommachines binnengevestigd.

waardoor het niet mogelijk was met de zegen te vissen. Met een dozijn aanwezige vissersschuiten werden in de eerste twee maanden van 1885 met drijfnetten slechts veertig zalmen gevangen. Niemand kon bevroeden dat er een paar maanden later in een paar weken tijd meer dan 40.000 zalmen te Kralingsche Veer werden verhandeld, afkomstig van de grote zegenvisserijen.

Tegenvallende vangsten

In de zomer van 1886 werd opnieuw geklaagd over de onbeduidende zalmvangsten, maar de vangsten lieten in 1887 weer een stijgende lijn zien. Er kwamen weken voor dat er meer dan 45 zalmen werden gevangen. Als gevolg van de geringe vangsten en de hoge waterstand moesten de vissers in Brakel midden mei 1888 de zegenvisserij staken en overschakelen op het vissen met drijfnetten. Eind jaren tachtig waren ook de Zuilichemse vissers niet bepaald tevreden over de vangsten. Over het algemeen waren de zalmvangsten laag hetgeen werd toegeschreven aan de recente

normalisering van de rivier waarbij aan de Zuilichemse Waaloever kribben waren aangelegd. Daarom werd in december 1888 geprobeerd de zegen verder stroomafwaarts op te halen, hetgeen betere resultaten opleverde. Niet alleen werden er verschillende zalmen gevangen, maar ook een flinke partij snoeken.

Vervolgens daalden de vangsten erg snel in de gehele rivier in de jaren negentig van de negentiende eeuw. Andere vissoorten zoals de houting, wonnen daarmee aan belang.

Zalmtractaat

Door het achteruitgaan van de zalmstand in de laatste decennia van de negentiende eeuw werd de roep om internationale afspraken steeds groter. Om de zalmstand op peil te houden was de Nederlandse overheid rond 1860 begonnen met het uitzetten van jonge gekweekte zalmen in de rivieren. Maar de teruglopende zalmstand was niet alleen een Nederlands probleem.

In 1885 werd een verdrag gesloten tussen Zwitserland,

Bij het Kralingse Veer bevond zich de grootste zalmafslag van Nederland.

Het Zalmvraagstuk

Tijdens beraadslagingen in de Tweede Kamer in 1904 over de teruglopende resultaten van de zalmvisserij werden vooral de Duitsers beschuldigd van vervuiling en rooibouw. Maar ook de boven- en benedenrivier vissers beschuldigden elkaar van overbevissing, terwijl de Duitse vissers met een beschuldigende vinger wezen naar de grote zegenvisserijen in Nederland. Maar behalve een visserijvraagstuk was er mogelijk meer aan de hand met de zalm (en de elft). Twee jaar en verschillende discussies later werd door de regering een 'Staatscommissie voor het Zalmvraagstuk' ingesteld.

De commissie stuurde op 14 oktober 1907 een vragenlijst naar de burgemeesters van de langs de grote rivieren gelegen gemeenten. Volgens de aan de Zalmcommissie teruggestuurde lijsten vonden in het rivierengebied toen nog ongeveer 1600 personen direct en indirect een bestaan in de zalmvisserij. Het aantal vissers, zowel in Brakel als in Haaften, schommelde gedurende de periode 1885-1915 rond de 28.

Het duurde tot 1916 voordat het definitieve rapport van de Zalmcommissie verscheen, een periode waarin de vangsten al met een factor tien waren afgenomen. De conclusie van het rapport van de Zalmcommissie luidde dat in ieder geval verder moest worden gegaan met het kweken en uitzetten van jonge zalmen, het beschermen van de paaiplassen en de bouw van vistrappen langs de stuwen. Het waren maatregelen die al in het Zalmtractaat van 1885 waren afgesproken, maar waar in de praktijk niet veel van terecht kwam. Het was echter geen gunstig moment om strakke maatregelen te nemen omdat de omringende landen verwickeld waren in de Eerste Wereldoorlog. Inspanningen om bijvoorbeeld jonge zalmpjes te kweken en uit te zetten stonden op een laag pitje. Wat wel voortvarend ter hand was genomen was de bouw van stuwen, sluizen en waterkrachtcentrales, het ombouwen van de Rijn tot sloopvaarttrivier en... het lozen van afvalwater.

Duitsland en Nederland over de zalmvisserij, het zogenaamde Zalmtractaat. Later trad ook Luxemburg toe. In het tractaat werd onder andere vastgelegd dat met de grote zegens niet op zalm mocht worden gevestigd op zaterdag vanaf 18.00 uur tot zondag 18.00 uur en tussen 16 augustus en 15 oktober. Bovendien moesten de drie landen door het uitzetten van jonge zalm de zalmstand op peil proberen te houden. Per land werd een gevolmachtigde benoemd, die jaarlijks ook een conferentie en inspecties organiseerde. Het Zalmtractaat is door de deelnemende landen nooit opgezegd. Saillante details: de huidige Internationale Rijncommissie heeft haar wortels in het Zalmtractaat, evenals het voormalige Rijksinstituut voor Zuivering van Afvalwater (RIZA). Het RIZA werd vooral in het leven geroepen om oplossingen te vinden voor de waterverontreinigingen, een van de bedreigingen voor de zalm- en riviervisserij. Organisatorisch en financieel viel het RIZA in de beginperiode onder de Visserijinspectie, belast met de uitvoering van het Zalmtractaat.

Zalmvisserij op zijn retour

De Gelderse rivieren behoorden onder de Visserijwet 1911 tot het 4e, 6e en 7e district waarvoor een inspecteur werd aangesteld. Over de zalmvisserij met de zegens en drijfnetten werd door de visserij-inspecteur in 1913 een uitvoerig rapport geschreven, waarin aantallen vissers, schuiten en zalmen werden vermeld. Problemen waar de vissers tegenaan liepen werden eveneens genoteerd. Deze

problemen hadden meestal te maken met waterverontreiniging, de normalisatie van de rivieren en de drukker wordende scheepvaart.

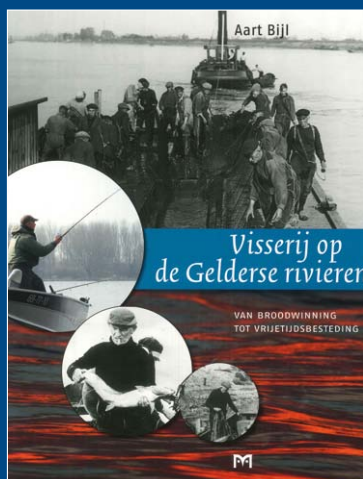
De zalmvisserij leverde in de jaren na 1908 slechts op sommige trajecten nog bevredigende uitkomsten op. Zo werden in 1913 door Haaftense en Hellowse vissers met negen schuiten (achttien vissers) 54 zalmen gevangen. De zalmzegenvisserij in Haaften gaf datzelfde jaar in zeventien weken een vangst te zien van 452 zalmen. De twintig schuiten die in Brakel aan het vissen waren, brachten 195 zalmen binnen. Met het vlot (de galg), waarop dertig vissers werkzaam waren, werden tussen 27 februari en 26 mei 308 zalmen gevangen. Wel moest gedeeltelijk in Zuilichems viswater worden gevestigd, waarvoor twaalf procent van de vangst moest worden betaald.

Ander werk

In gelijke tred met het aantal zalmen, nam het aantal beroepsvissers op de grote rivieren na de Eerste Wereldoorlog snel af. In 1918 waren er nog acht grote zalmzegenvisserijen op de Nederlandse rivieren, in 1921 nog vier en in 1931 viel het doek voor de laatste. De kleinschaliger zegenvisserijen op de Waal en Maas bleven langer op de been, al werden de actieve visserijperioden gaandeweg korter en het aantal vissers kleiner. Ook aan de Beneden-Waal moesten de vissers op zoek naar ander werk, hetgeen ze veelal in de landbouw of op de baksteenfabrieken langs de rivieren vonden. Een ander deel schakelde over op een andere visserij. Zo bood de opkomende ankerkuilvisserij op paling steeds meer emplooi, vooral voor de vissers uit Rossum en Heerewaarden. Tientallen schokkers waren op de Maas en Waal te vinden, tot ver stroomopwaarts in Duitsland. Ook de drijfnetvisserij bleef – zij het in beperkte vorm – nog decennia bestaan. Hier was het de fint die in de visserij de plaats innam van de zalm en elft en zeker tot aan de Tweede Wereldoorlog een bijdrage leverde aan het voortbestaan van de riviervisserij in Gelderland. **V**

Uit deze nota uit 1911 blijkt dat de zalm zeker geen goedkope vis was.

Over de auteur

Aart Bijl is historicus, publicist en tot aan zijn pensionering docent geschiedenis. Van zijn hand verschenen diverse boeken over de historie van Gelderland. Het bovenstaande artikel is gebaseerd op 'Visserij op de Gelderse rivieren' dat eind 2011 verscheen bij uitgeverij Matrijs, ISBN 9 789053 454053

Surf voor de geraadpleegde literatuur naar www.invisionair.nl